

Peder Dam (pda@odense.dk)

Grøn Trepart og historiske kort

Dette oplæg:

- Hvorfor er det her relevant for Den Grønne Trepert?
- Ultrakort (!) om landbrugshistorie/landskabshistorie:
 - Landboreformer ca. 1770-1810
 - Den store opdyrkning ca. 1770-1900
- Videnskaberens Selskabs kort (1762-1805)
- Udskiftningskort / Original-1 kort (ca. 1770-1810)
- Høje og preussiske målebordsblade (slut 1800-tallet)
- Andre kort
- Signaturer på kortene
- Opsummerende og links til kortene

Hvorfor er det her relevant for Den Grønne Trepert?

- De korte/banale, men vigtige svar:
 - Vi kan lære noget af historien
 - Man bør have respekt for gamle "håndværkere" (inkl. de gamle bønder)
- Man behøves ikke at forsøge at kopiere alt!
 - Man kan godt lade sig inspirere af det historiske, som er logisk og fornuftigt ud fra vores tids behov.

Hvorfor er det her relevant for Den Grønne Trepert?

- Det lidt længere svar. Det historiske landbrug fungerede:
 - Uden kunstige tørlægninger og uden dræning
 - Uden kunstgødning, sprøjtemidler og store maskiner (lukket system)
 - Med en stor tilpasning til det naturlige landskab:
 - Meget ager og landbrug i de dyrkningsmæssigt bedste egne
 - Mange ekstensive områder i de næringsfattige egne (hede og overdrev)
 - Med blandingslandskab / multifunktionelle landskaber
 - Historiske græsningsskove, overdrev og hede kan give høj biodiversitet

Tre råd:

Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

1) Vådbundjorder, vandløb og tørlagte jorde:

- Gå så vidt muligt efter at genskabe alle de historiske våde områder, sådan som disse fremtræder på udskiftningskort / original-1 kort

- Det var sådan landskaberne så ud naturligt, før dræninger og tørlægninger var begyndt
- Der kan stadig være tørve- og humusmateriale, der kan reddes her
- Den overordnede topografi er jo uforandret: kortene er dermed en "vejviser" til, hvor der lettest kan (gen)opstå vådbundsområder

Tre råd:

Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

Tre råd:

Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

2) Tørbundsjorder:

- Det er jo oplagt at blive inspireret af, hvordan de blandede og multifunktionelle landskaber så ud, men det er måske ikke nødvendigt eller hensigtsmæssigt at genskabe 1-til-1?

- Den historiske landskabsudnyttelse her var ikke bundet direkte op på topografien
- Dog: ofte var næringsfattige jorder ikke opdyrkede historisk set
- Kig ikke mindst på de historiske overdrev / græsningsskove

Tre råd:

Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

Lynge-Eskilstrup 1770

Tre råd:

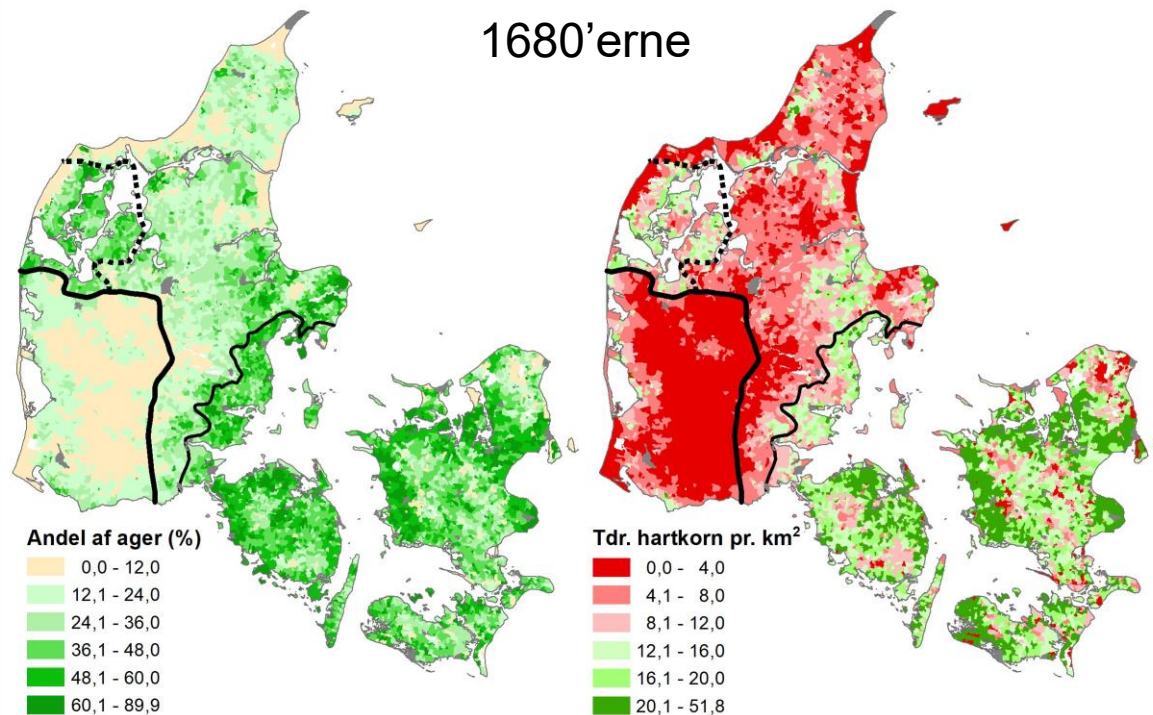
Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

3) Naturligt gode og dårlige landbrugsjorder:

- Før kunstgødning og masser af tilgængeligt husdyrgødning var landbruget markant differentieret efter naturlandskabet
- Jeg ved godt, at situationen i dag er anderledes og kompleks (politisk, egnsøkonomisk, teknologisk mm)
- MEN jeg mangler en samfundsmæssig diskussion af:
 - Nogle egne er mere oplagte til landbrug
 - Nogle egne er mere oplagte til natur

Tre råd:

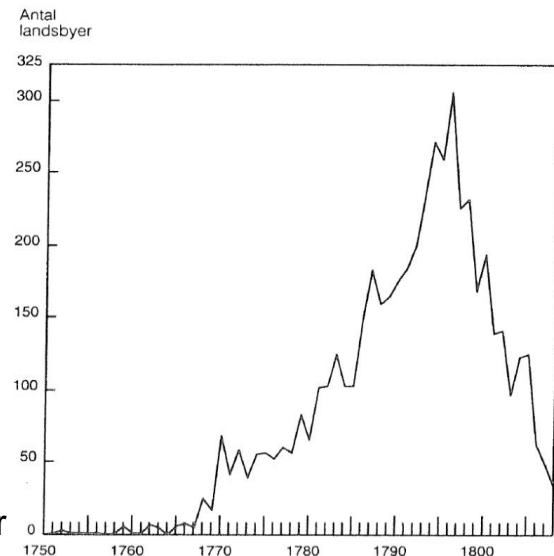
Naturgenopretning med inspiration fra de historiske kort

Landboreformer ca. 1770-1810

Landboreformerne ca. 1770-1810

- De største ændringer i dansk landbrugs- og landskabshistorie
- Store omvæltninger inden for kort tid
- Kendetegnet ved
 - Ophævelse af landsbyfællesskabet: "udskiftning"

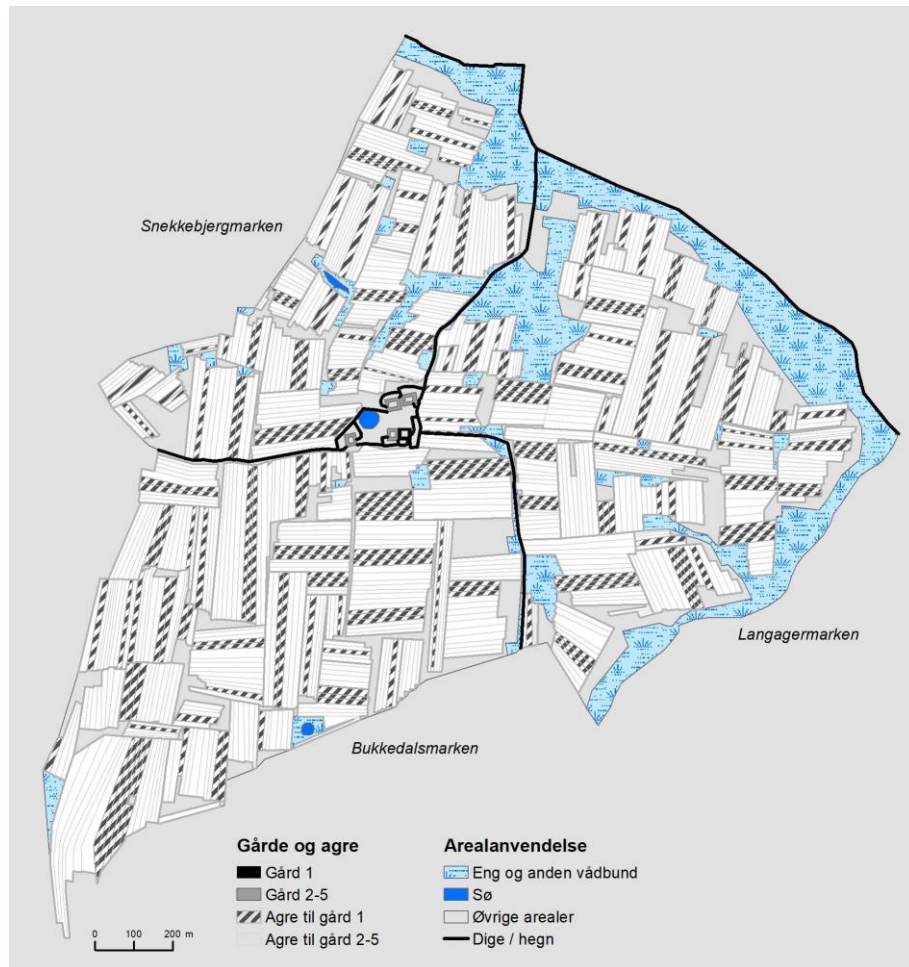

Topper i 1796 med ca. 300 landsbyer

Før udskiftning

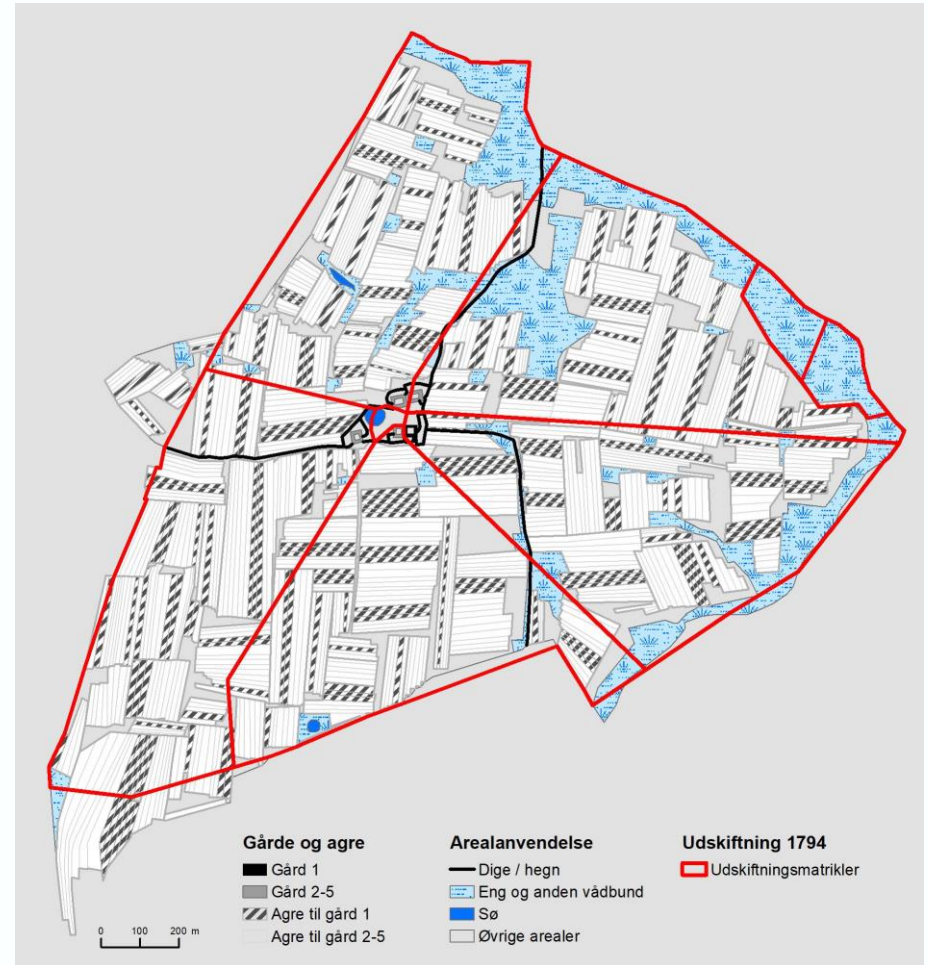
- Et simpelt trevangsbrug 1682

Rekonstruktion Snekkerup 1682, Vestsjælland.
Digitaliseret efter rytterdistriktskort 1770 og efter
Carl Rise Hansen og Axel Steensberg 1951

Efter udskiftning

- Stjerneudskiftning 1794

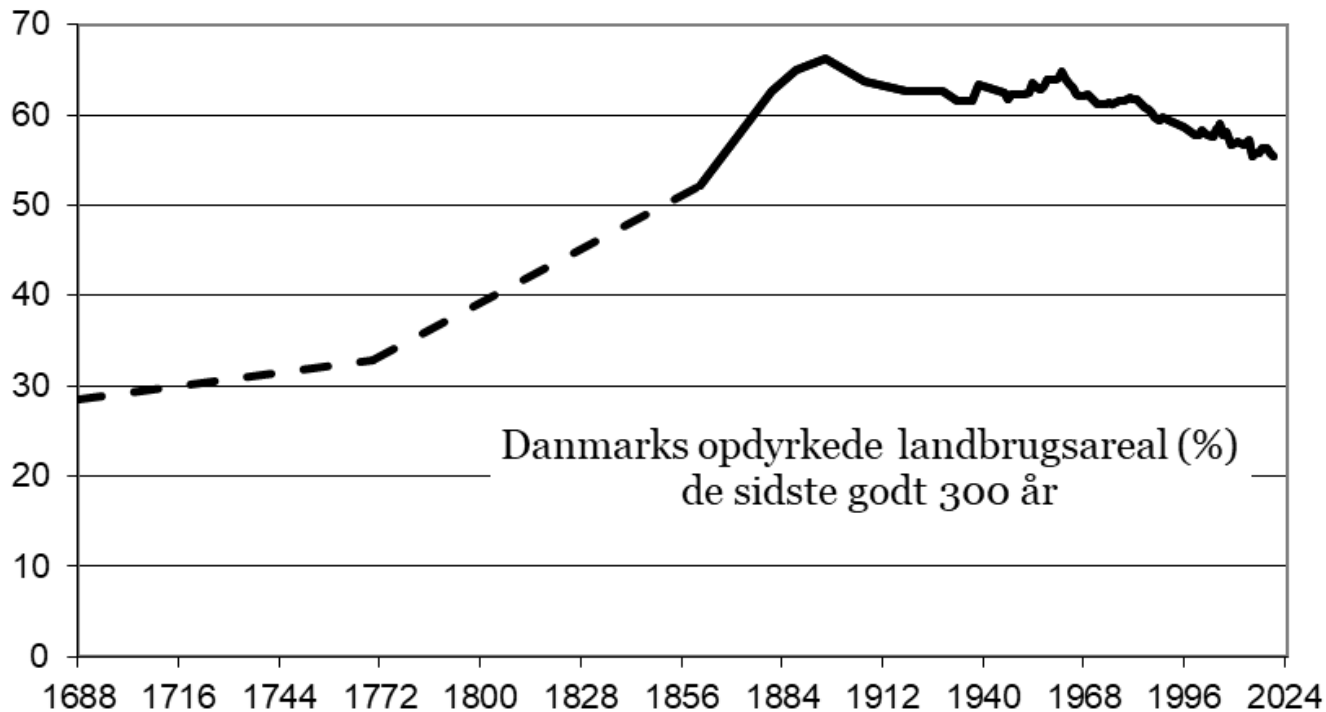

Snekkerup 1794, Vestsjælland

Den store opdyrkning ca. 1770-1900

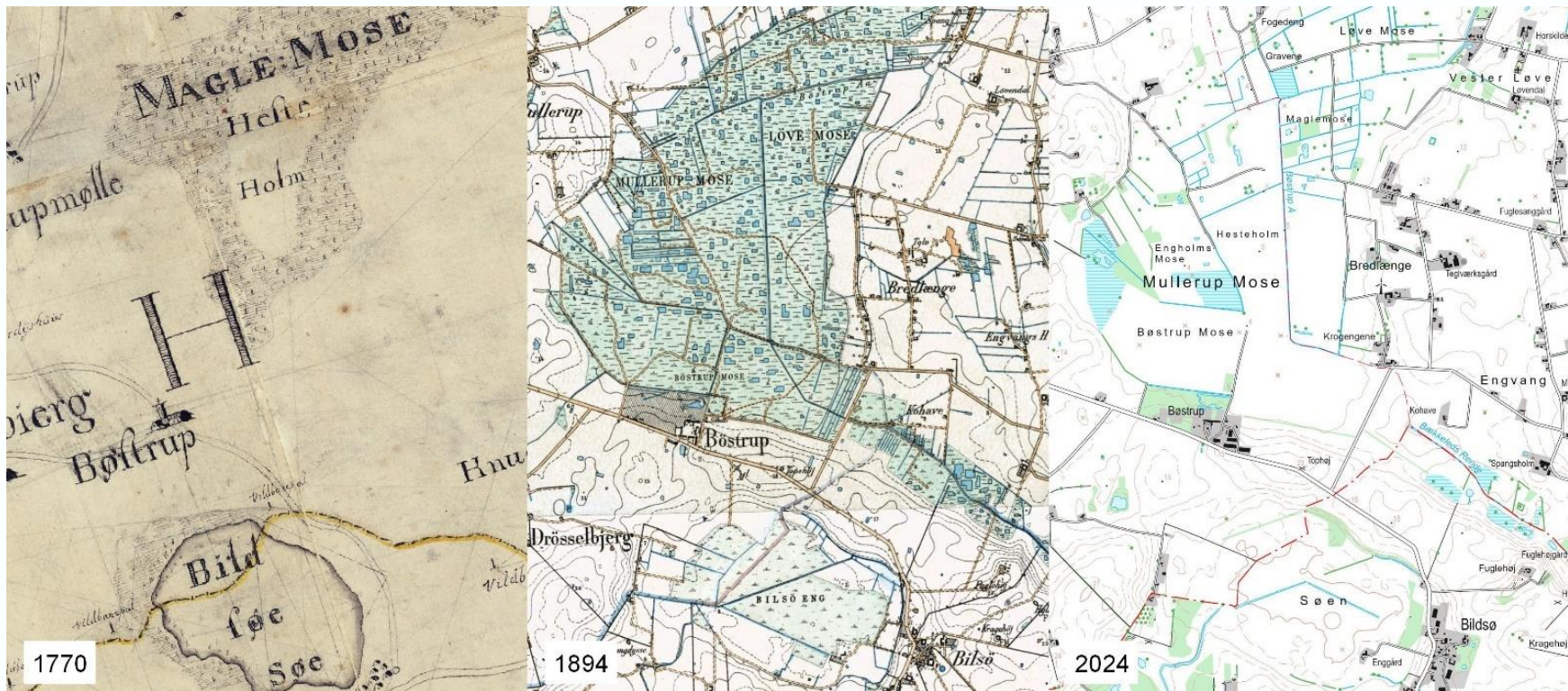
- til 1970 ved vådbundsområder

Datidens succes, nutidens udfordringer

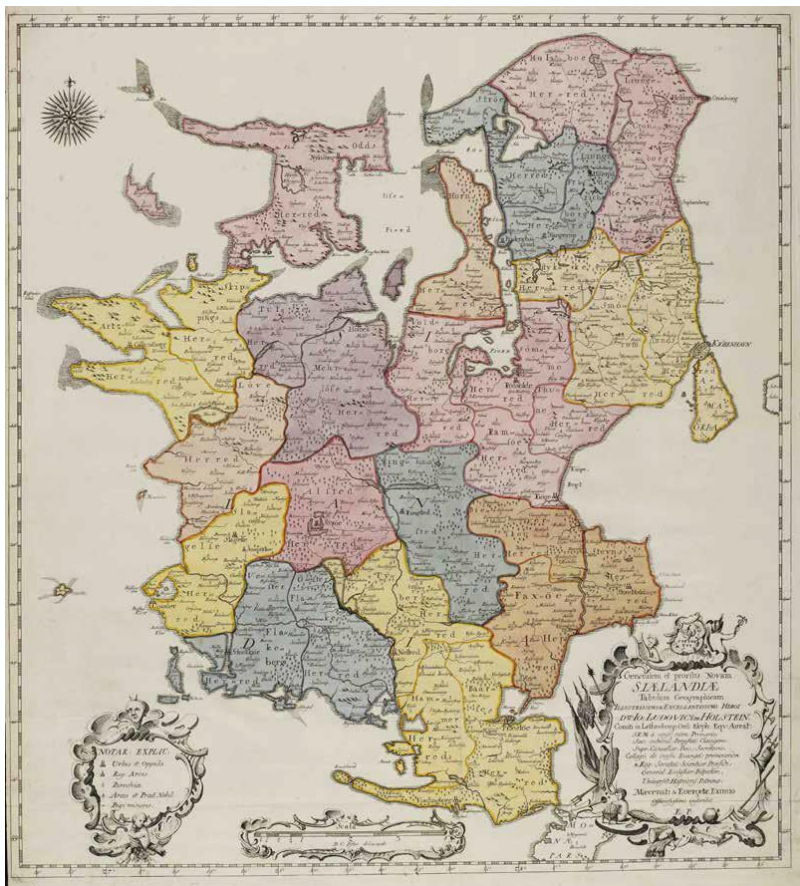

Danmarks opdyrkede landbrugsareal (%)
de sidste godt 300 år

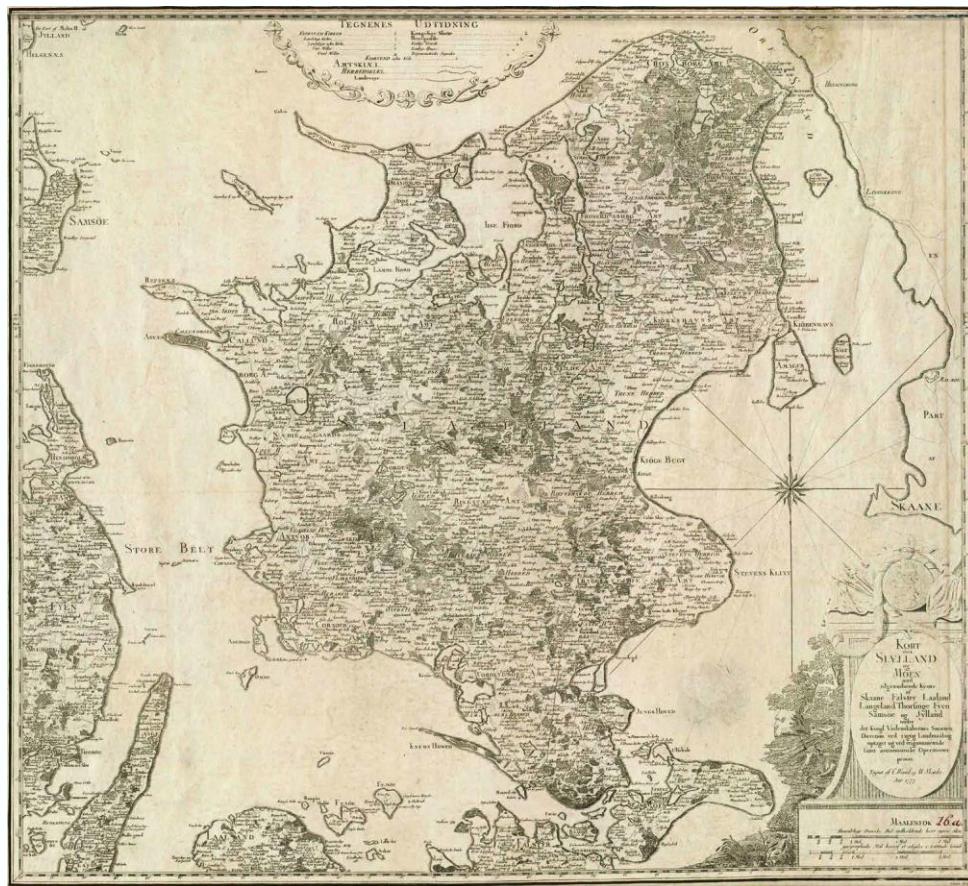
Datidens succes, nutidens udfordringer

VIDENSKABERNES SELSKABS KORT (1762-1805)

Erik Pontoppidans kort over Sjælland 1764
i Den Danske Atlas – baseret på ældre kort.

Videnskabernes Selskabs kort over Sjælland 1777 –
baseret på trianguleringer og opmålinger.

METODERNE BAG VIDENSKABERNES SELSKABS KORT

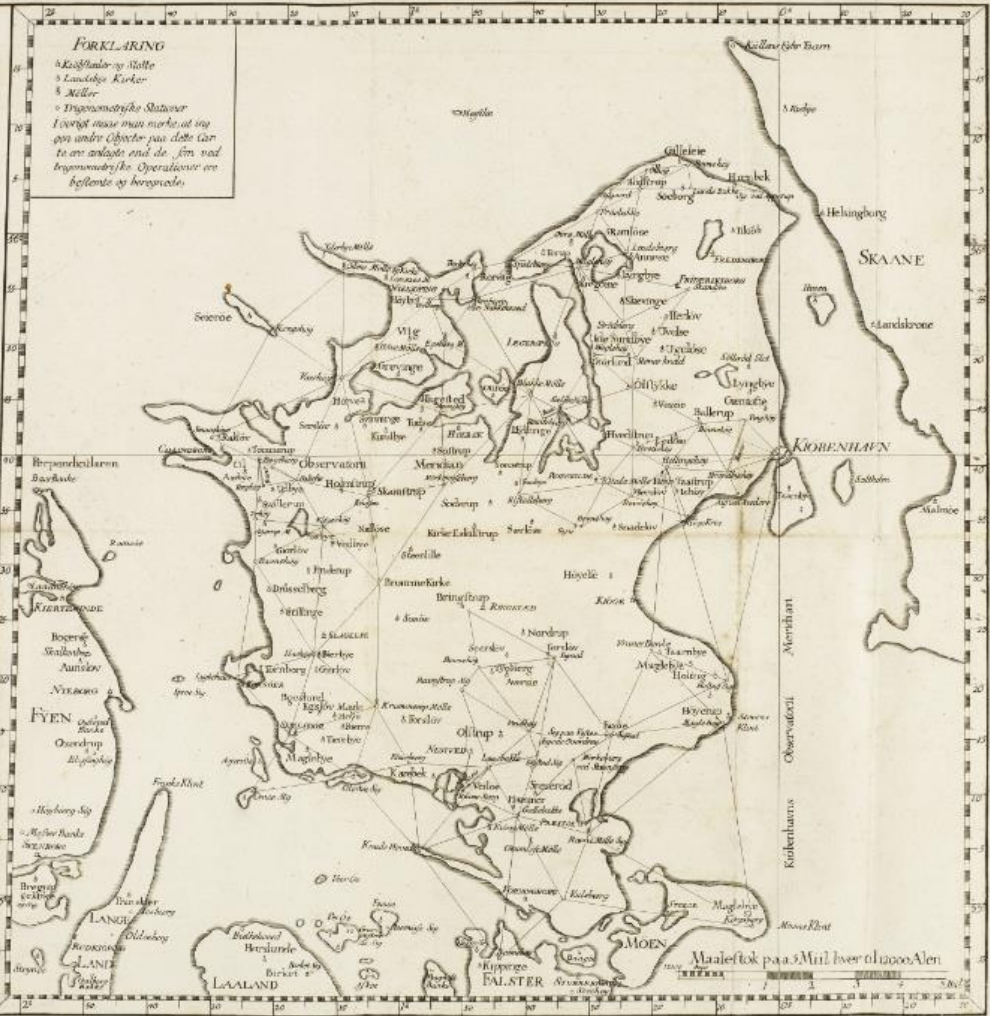
- 1. Triangulering
- 2. Brug af målebord
- 3. Kædemåling

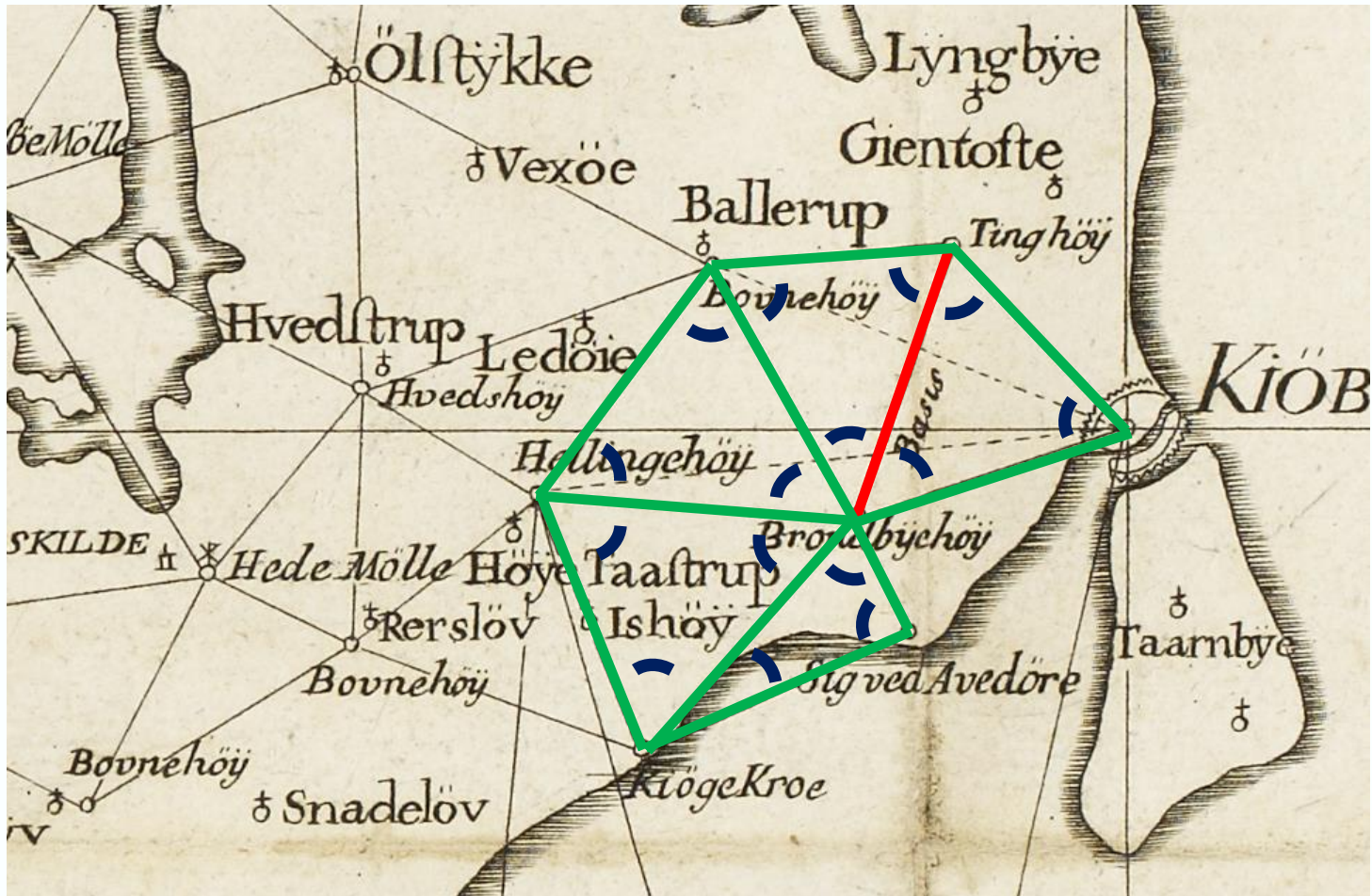

FORKLÆRING
 * Kjøbstads og Stætte
 * Landstys Kirker
 * Møller
 * Trigonometriske Stationer
 Iverget maas man merke at iog
 ogsa andre Øer som ikke har
 et ar anlagte end de, som ved
 trigonometriske Operationer er
 bestemt og beregnet.

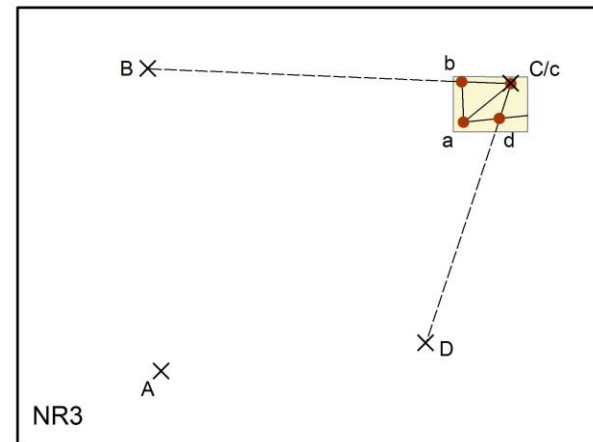
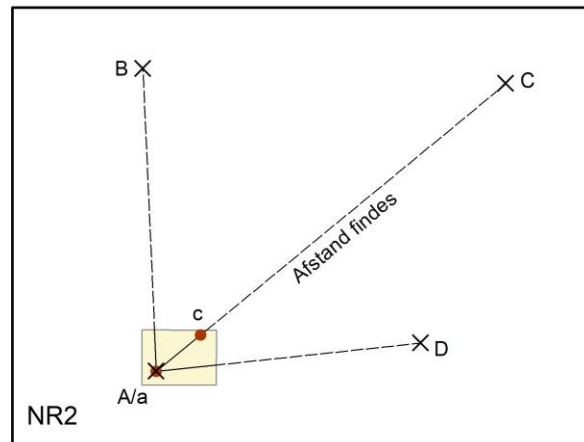
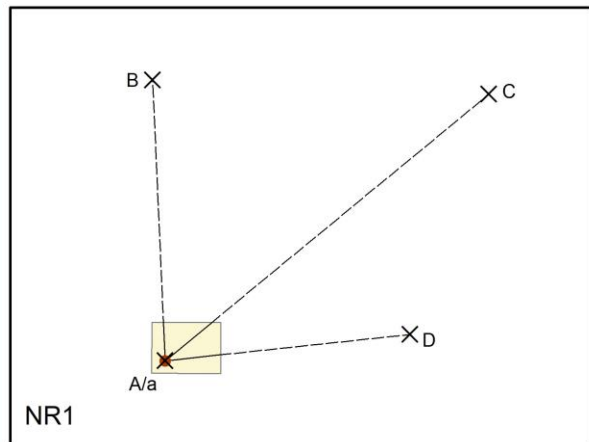
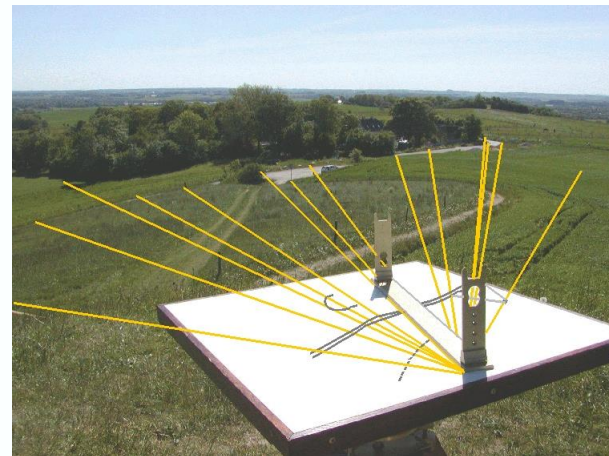
Stadsnavn Nævne	Affstand fra Kjøbst. Pors Dag i Tæller	Affstand fra North Merid Dag i Tæller	Affstand fra Østere Cent Dag i Tæller	Beregnet Længde	Beregnet Langde
Sjælland					
Kjøbst. Hovedstaden				59° 30' 30"	0° 0' 0"
Guldborg	25941 m	7918 fng	27239	50 7 12	0 14 20
Arundborg	18866 m	23523 f	26519	55 30 30	0 42 40
København	16754 m	30778 f	42522	55 27 52	1 10 0
Lyngby	459 m	49853 f	49852	55 40 54	1 35 12
København	10207 f	44902 m	32800	55 22 22	1 25 0
Højeby	24928 f	54905 m	53682	55 15 15	1 18 22
Frederiksborg	5281 f	55276 m	47995	55 6 02	0 37 56
Slagelse	3791 f	52200 m	49114	55 0 24	0 43 29
Naasø	33809 f	17278 m	37079	55 6 32	0 30 29
Helsingør	23811 f	5344 m	24567	55 10 42	0 8 44
Helsingør	22300 m	28599 f	28598	55 43 02	0 51 20
Slagelse	14946 m	3960 m	16970	55 36 02	0 14 18
Frederiksborg	12827 m	25460 m	26943	55 28 51	0 49 20
Naasø	1606 f	4150 m	49112	55 34 50	1 21 31
Naasø	2624 f	23937 m	32149	55 12 25	0 40 12
De mindre Øer					
Hoye	3100 m	2682 m	42320	56 11 06	0 52 44
Naasø Kirke	12150 m	27633 m	49254	56 52 54	1 25 20
Naasø	10207 f	49184 m	5762	55 18 36	1 36 50
Naasø	4234 f	2534 m	37910	54 56 03	0 4 22
Naasø	30170 f	35672 m	03507	55 08 44	1 36 40
Naasø	49065 f	25137 m	50623	54 59 53	0 43 40
Naasø	4613 f	42213 m	62576	55 51 10	1 15 54
Naasø	11661 f	67390 m	68342	55 28 06	1 09 54
Naasø	37928 f	66150 m	76872	55 03 54	1 07 30
Sverige					
Landstys Kirke	1131 m	2413 m	71472	55 52 23	0 18 4
Naasø Kirke	1574 m	3152 m	31946	56 08 58	0 5 36
Naasø Kirke	3662 m	4059 m	19253	56 12 5	0 7 59

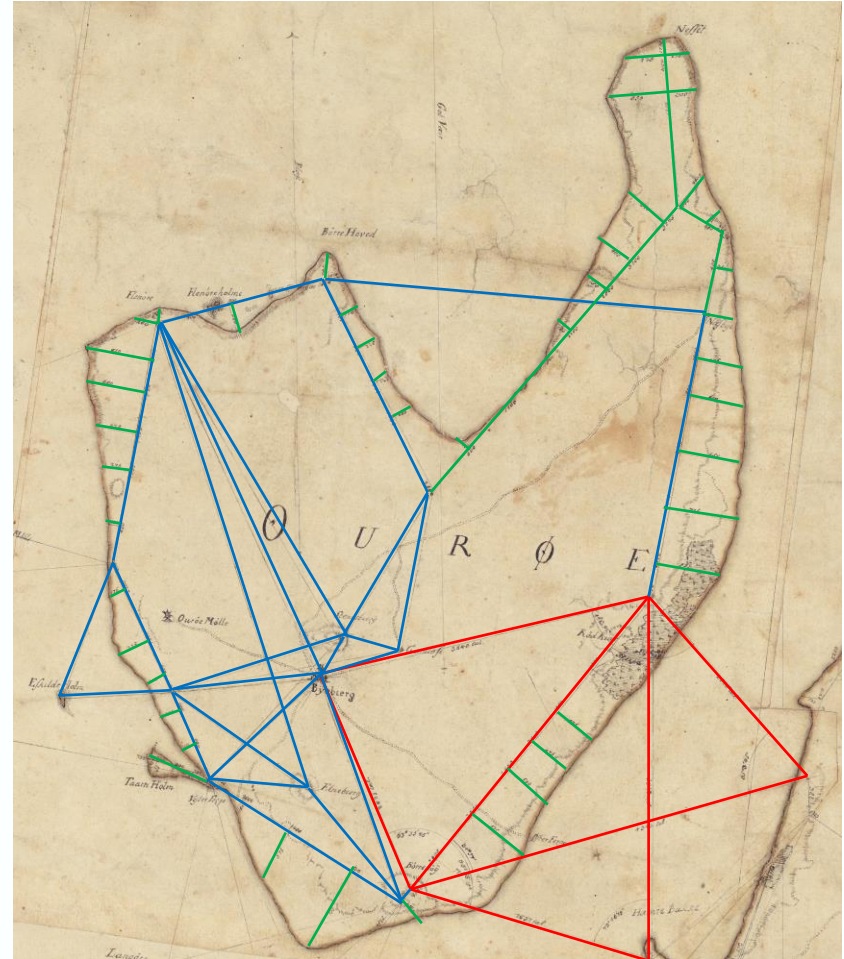
MUSEUM ODENSE

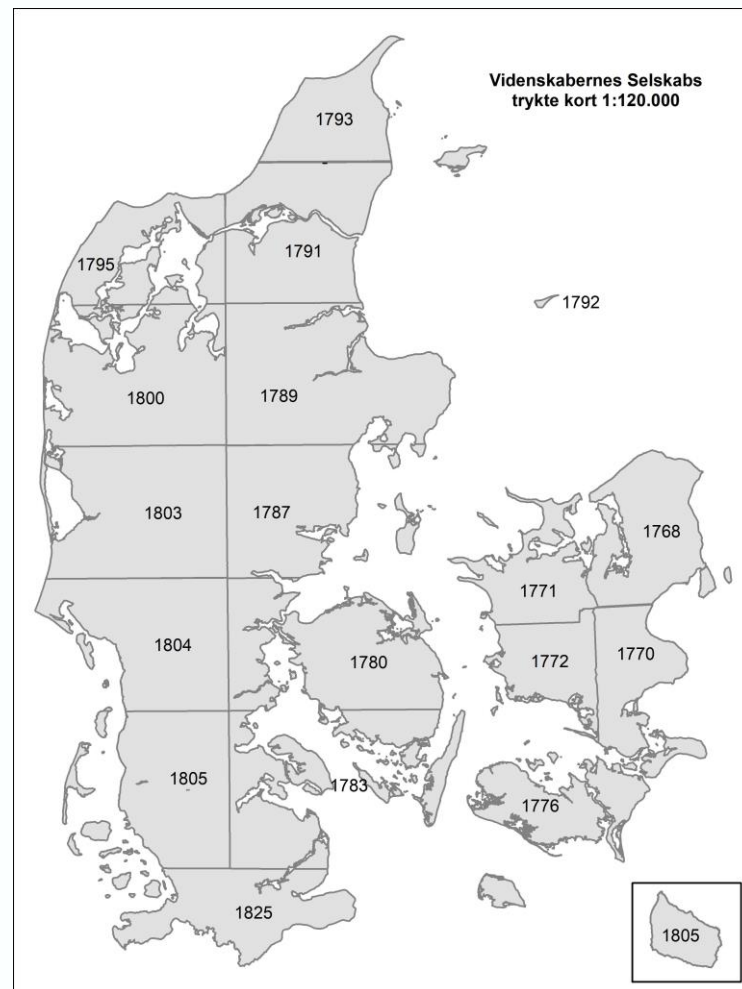
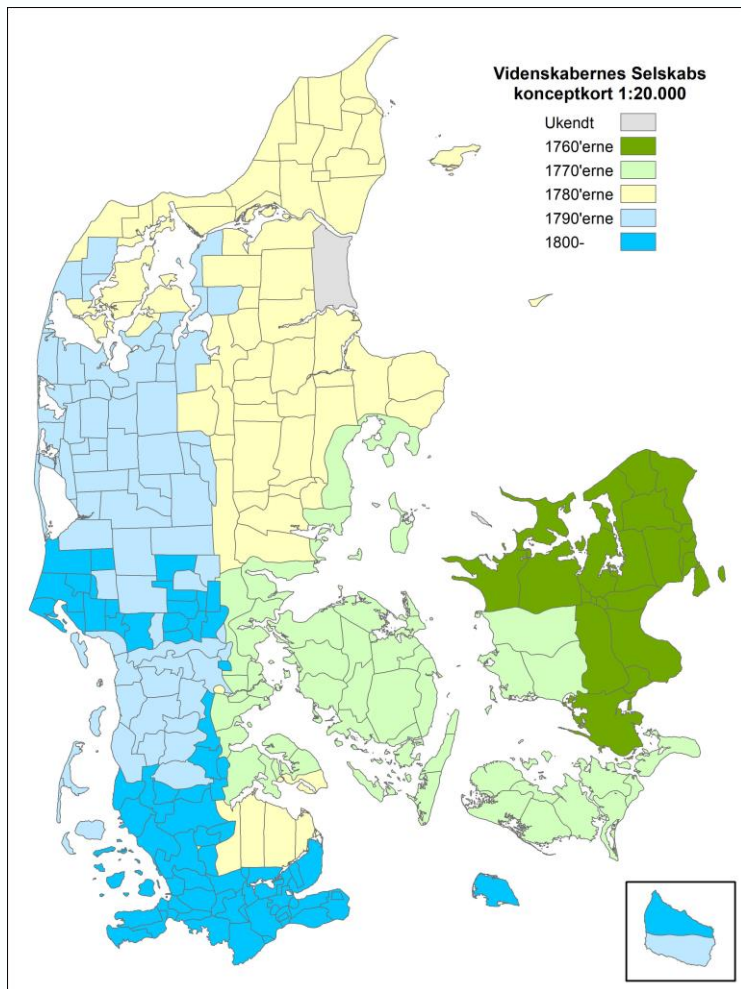

MÅLEBORD

- 1. Triangulering
- 2. Brug af målebord
- 3. Kædemåling

EISBOL

GAMMELH
HADERS

Waldmarks H.

ERLÖV

Aermauch Kaabbel

Husk at VSK kun er regionskort – ikke detailkort

- Søer og kystlinjer: Systematisk medtaget (dog ikke helt små søer)
- Skove: Ganske systematisk medtaget, men grove grænse
- Hede: Ganske systematisk medtaget, men grove grænse
- Signaturløse områder: Dækker over ager og græsningsarealer
- Vådbundsområder: Kun større enge og særligt moser medtaget!
- Klitområder: Kun medtaget i Jylland

Glidende overgange mellem arealanvendelserne før landboreformerne

Husk at VSK kun er regionskort – ikke detailkort

UDSKIFTNINGSKORT / ORIGINAL-1 KORT (CA. 1770-1810)

- Den vigtigste kilde for jer i min optik!

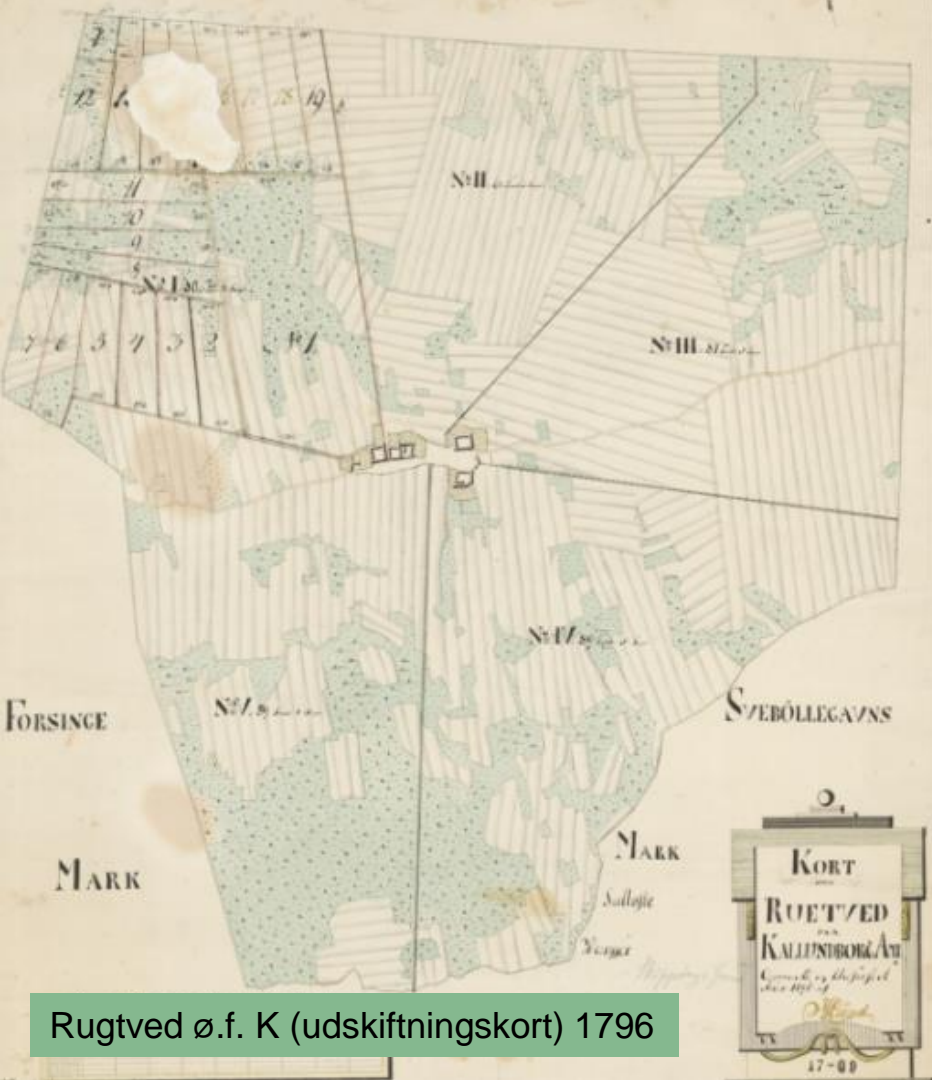
DETAILKORT: UDSKIFTNINGSKORT, MATRIKELKORT, 01-KORT

- Detailkort i 1:4.000 før, under og lige efter udskiftningen omkring år 1800:

MATRIKELKORT MM.

- Alle tre korttyper kunne danne grundlag for den første danske, kortlagte matrikel (=original-1 kort), hvis nummersystem stadig anvendes i dag. Til beskatningsformål.
- Matrikelkortene dækker hele landet ejerlav-for-ejerlav: typisk et landsbyområde, et herregårdsområde eller et enkeltgårdsområde
- Kortene er så detaljerede og informationsrige, at de kan benyttes til en lang række af detailstudier af landskabet.
- Skala 1:4.000! (VS til sammenligning 1:20.000 / 1:120.000)

Rugtved ø.f. K (udskiftningskort) 1796

Kærby (kopieret udskiftningskort) 1787/1805/1861

_Avnsøgaard (nymåling) 1807

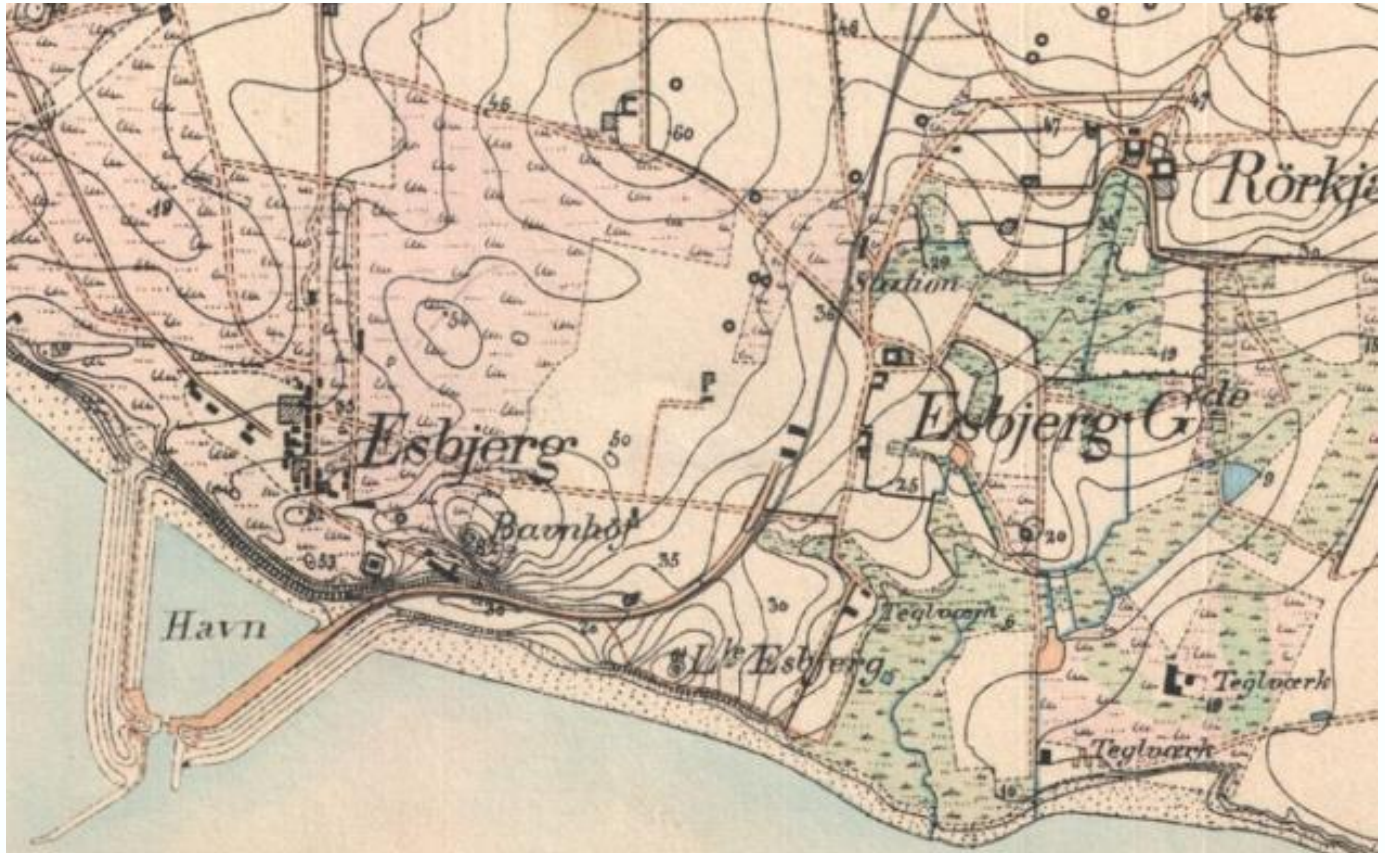
6. HÆRKORT / TOPOGRAFISKE KORT

BYMÅLINGER FRA PRIMÆRT 1860'ERNE

Esbjerg 1870

HØJE MÅLEBORDSBLADE FRA SLUTNINGEN AF 1800-TALLET

1870

HØJE MÅLEBORDSBLADE FRA SLUTNINGEN AF 1800-TALLET

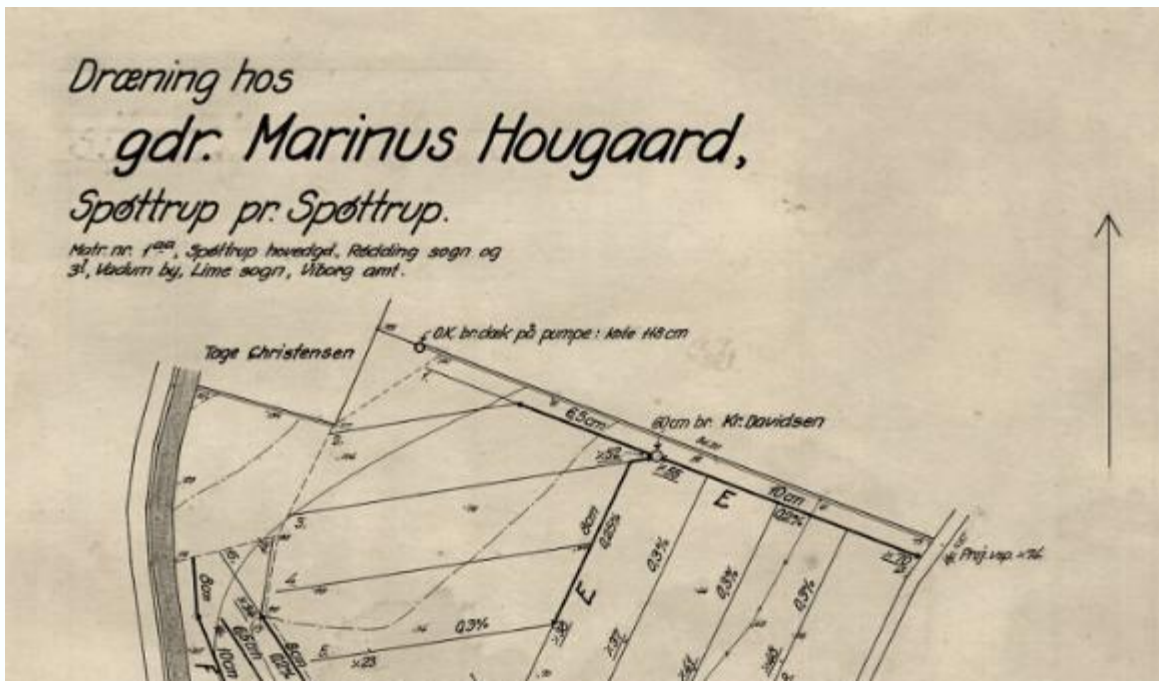

1899

Andre kort

ANDRE KORT

- Historiske og nutidige drænkort (1900-tallet)

ANDRE KORT

- Historiske og nutidige drænkort (1900-tallet)
- Johannes Mejers detailkort ved Aabenraa Amt i 1640'erne

Rise, ca. 1641

ANDRE KORT

- Historiske og nutidige drænkort (1900-tallet)
- Johannes Mejers detailkort ved Aabenraa Amt i 1640'erne
- Lave målebordsblade og 4-cm kort

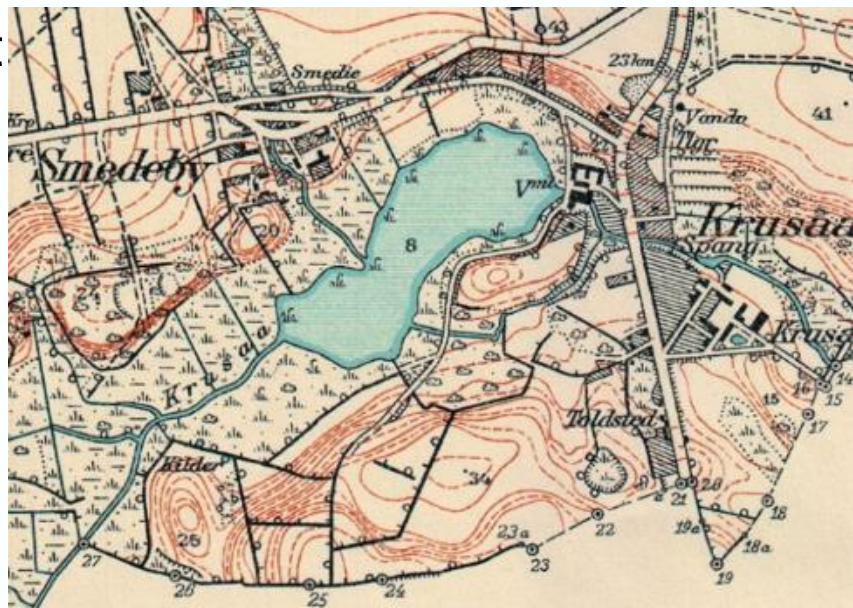
Husk:

Mange skannede versioner

Disse er dog kun delvist opdaterede

MAALEBORDSBLAD

Maalt 1934. Vejrevision 1946 (enkelte Rettelser 1953)

Kruså, 1923

ANDRE KORT

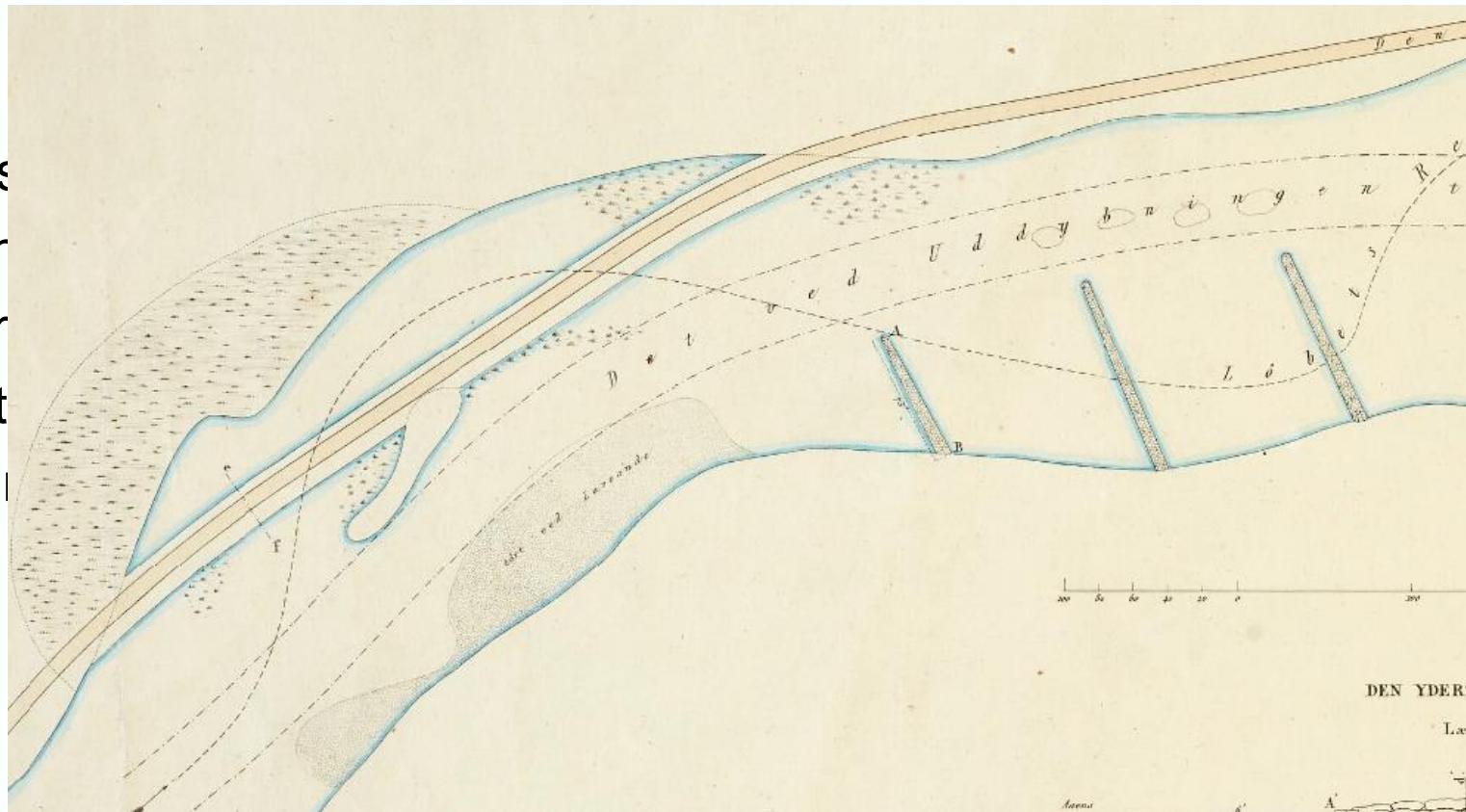
- Historiske og nutidige drænkort (1900-tallet)
- Johannes Mejers detailkort ved Aabenraa Amt i 1640'erne
- Lave målebordsblade og 4-cm kort
- Ortofoto, særligt 1954?

Vejle Ådal 1954/2024

ANDRE KORT

- Historisk
- Johann
- Lave m
- Ortofoto
- Særko

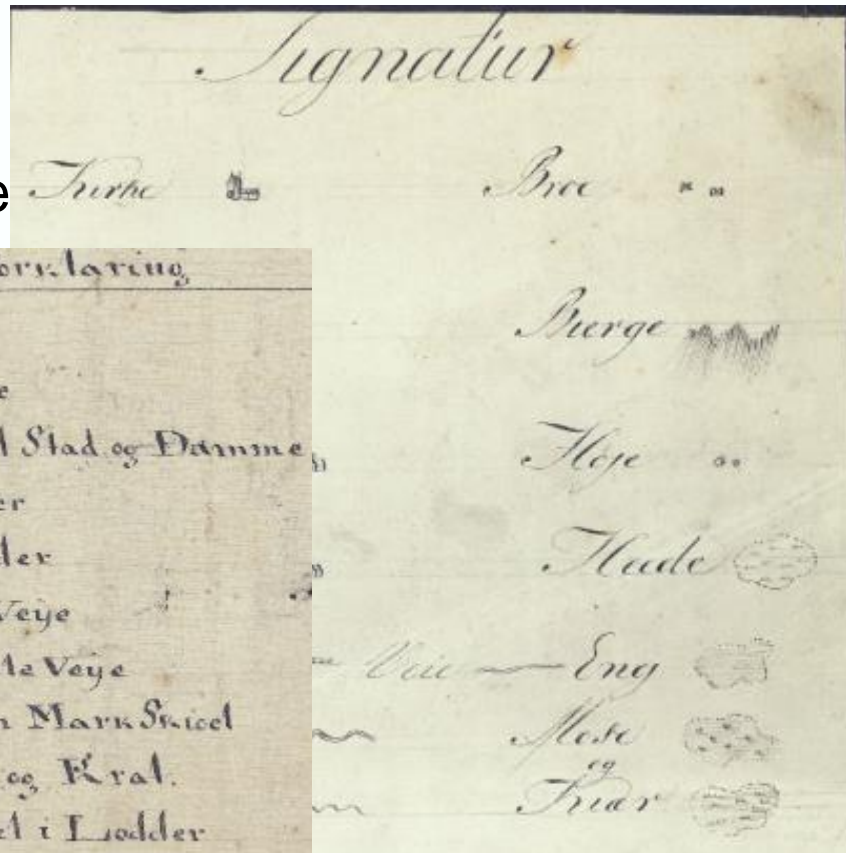
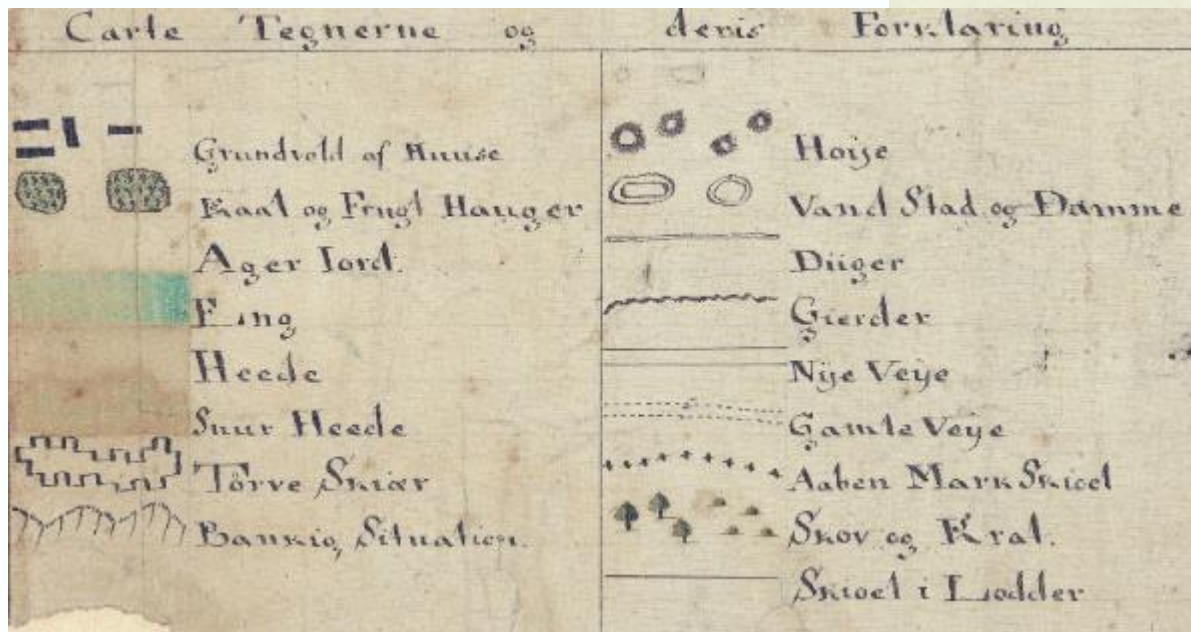

Regulering af Gudenåen i starten af 1800-tallet (Parti af Gudenaa ved Svostrup med de her udførte Anlæg)

Signaturer på kortene: Kort som kilde

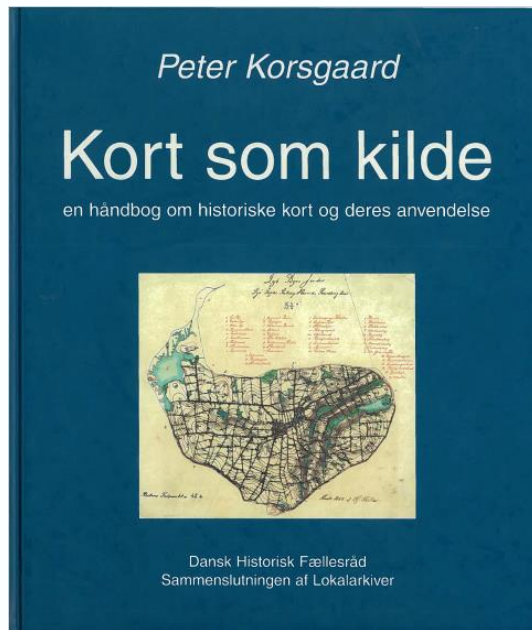
SIGNATURER PÅ KORTENE

- Signaturerne varierer mere, jo æ

SIGNATURER PÅ KORTENE

- Signaturerne varierer mere, jo ældre kortene er
- Se evt. signaturforklaring på de historiske kort
- Se signaturforklaringerne i ”Kort som kilde”

SIGNATURER PÅ KORTENE

- Signaturerne varierer mere, jo ældre kortene er
- Se evt. signaturforklaring på de historiske kort
- Se signaturforklaringerne i "Kort som kilde"
- Se link til signaturforklaringer i "Centrale historiske korttyper, signaturforklaringer samt litteratur om disse"

Centrale historiske korttyper, signaturforklaringer samt litteratur om disse

Litteratur om – og signaturforklaringer til historiske kort:

"Kortlægningen af Danmark" af Peder Dams [2018]: <https://dag.nyttidse/kortlaegningen-af-danmark-peder-dams>
"Kort som kilde" af Peder Dams [2008]: Kort download på <https://klogt.kulturarv.dk/5272637.pdf>
4cm-kort: <http://www.sejlsatlas.dk/wp-content/uploads/2018/01/4cm-kortetypen-til-valekardbilled-og-b-om-kort.pdf>
"Danmarks økonomiske opmåling" 1975: <https://h.legetab88.stsk.dk/900791.pdf>
"Brugen af historiske kort" 2021: <https://journal.aau.dk/viden/nyhedsnyheder/2021/04/13/brugen-af-historiske-kort/>
Netværk for Historisk GIS og geodata [2020]: <https://geodata.rsm.dk/separat/krvs-netvaerk/historisk-og-geodata/>
Sign. til kort ca. 1800: <https://www.ksk.dk/for-eks/vestret-centra/ksk-vaerlige/ksk-historiske-og-signaturforklaringer>
Div. signaturforklaringer:
<https://historiskekort.dk/Kort/fortaerker-Signaturforklaringer,+SCP&B&konorske-kort&bro+50&of=0&of=0&of=0&direction=ac>

Ikke ~~opdaterede~~ matricalkort som selvdokument, O1-kort og O2-kort osv.

Alle kort fra Geodatastyrelsen og Klimadatatryk her: <https://historiskekort.dk/>
Hertil lokalarkiver, herreglidsarkiver og i nogle tilfælde andre landsdelsbaserede arkiver

Geo-~~opdaterede~~ topografiske kort som målebordsblade, 4cm-kort, KortGIS osv.

Kan ses på fx <https://datahistoriskekort.dk/>, <http://www.geofyn.dk/>, <https://udf.kort.dk/>,

<http://www.kulturarv.dk/Tarndal-for-Esbjerg-der/Kort/>, <https://historiskatlas.dk/> og mange andre steder

På <https://datahistoriskekort.dk/> indgår Videnskabsrådets Sejlsatlas konceptkort 1762-1805 også.

"Åbne" udgaver og de præcise dateringer kan ses på <http://historiskekort.dk/> (her er de dog ikke geografiserede)
Kortene kan hentes til GIS fra <https://www.dataforrytningen.dk/> (frie data).

Opdaterede kort

Kan ses på fx <http://www.geofyn.dk/>, <https://historiskatlas.dk/>, www.krak.dk, <https://udf.kort.dk/>

Ende ikke ~~opdaterede~~ findes desuden på: www.fyrfjorden.dk

Flere kan hentes til GIS fra <https://www.dataforrytningen.dk/> (frie data).

Gåretotter og andre fotografier fra luften

<https://www.kb.dk/klasserkejselshaven/> (historiske), <https://www.kb.dk/da/afretvednaem.dk/> (nutidige)

Topografisk litteratur

Trap3: <https://trap3.lex.dk/>

Trap3: <http://www.bmg.org/tra3/>

Andre slættede kort:

Danmarks kort før 1800: <https://www.kb.dk/> (læs evt. af ved "Kort" under "Adgangs")

Historiske udkort: primært <https://historiskekort.dk/> og <https://www.kb.dk/>

Ældre købstads kort: primært <https://www.kb.dk/>, <https://historiskekort.dk/> samt Rigsarkivet

Videnskabsrådets Sejlsatlas konceptkort: <https://historiskekort.dk/> og <https://datahistoriskekort.dk/>

~~Opdaterede~~ historiske kort over Danmark: S&P på <https://www.kb.dk/>

Johnnes Mejer's kort (1642) vers-1650 vers: <https://historiskekort.dk/> og <https://www.kb.dk/>

Vejkort og mange andre særkort: primært <https://www.kb.dk/>, <https://historiskekort.dk/> samt Rigsarkivet

SIGNATURER PÅ KORTENE

- Signaturerne varierer mere, jo ældre kortene er
- Se evt. signaturforklaring på de historiske kort
- Se signaturforklaringerne i ”Kort som kilde”
- Se link til signaturforklaringer i ”Centrale historiske korttyper”
- Sammenlign med senere kort:
 - Hvis et ulæseligt område 1800, er vådbund 1880, er dette en indicium for, at det også var vådbund 1800. Med pas på.

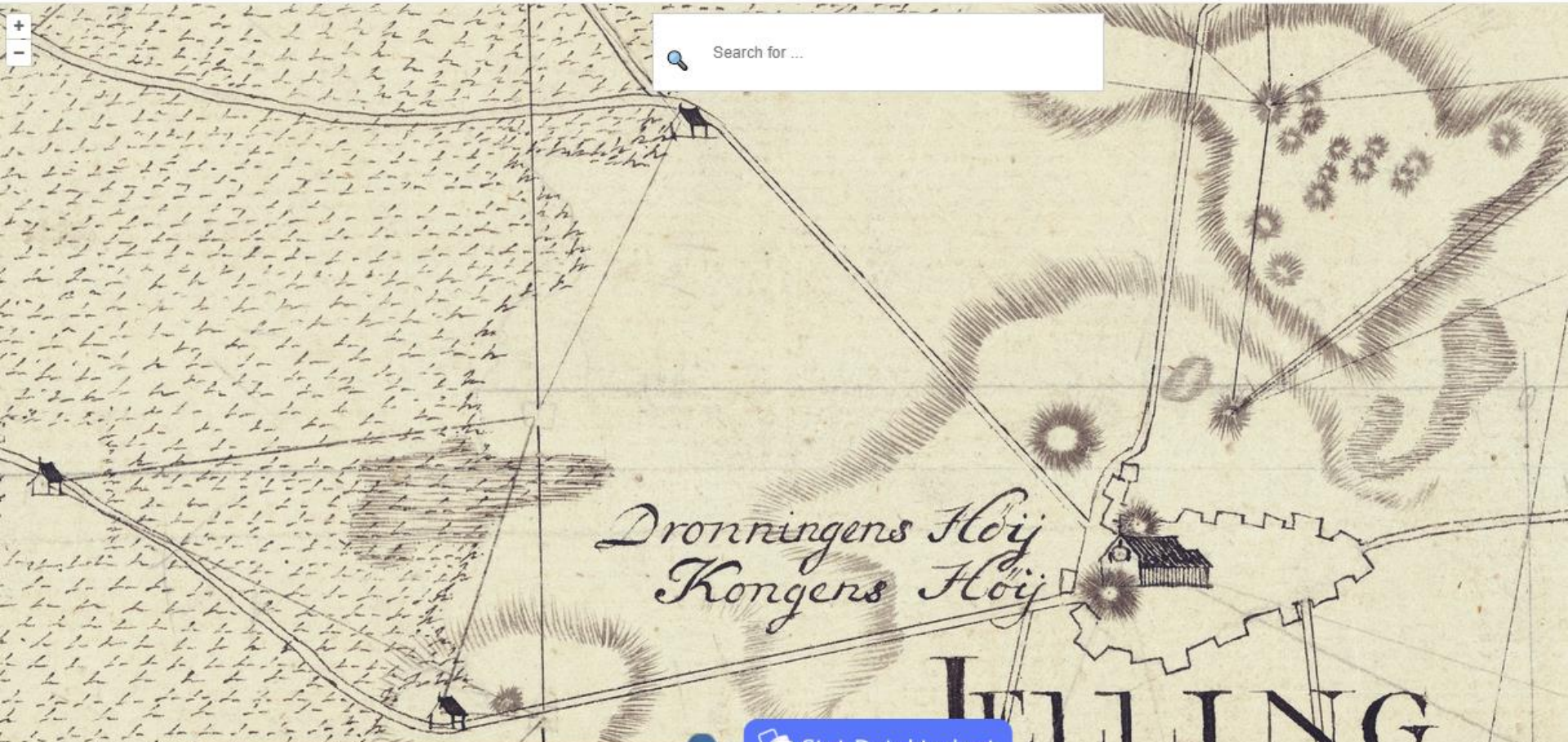
Opsummerende og links til kortene

HVOR KAN DU FINDE DE HISTORISKE KORT?

- Placerede kort (geo-refererede kort):
 - Primært topografiske kort 1880-2019
 - Dataforsyning/GIS; <https://historiskatlas.dk/>, <https://sdfikort.dk/>, <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/Kort/>
 - <https://detektorkort.dk/> (alle Videnskabernes Selskabs kort 1:20.000)
 - <https://www.museumsgis.dk/kort/> (med næsten alle original-1 kort)

Search for ...

Dronningens Høj
Kongens Høj

HELLING

200 m

Støt Detektorkort

HVOR KAN DU FINDE DE HISTORISKE KORT?

- Placerede kort (geo-refererede kort)
- Skannede kort:
 - <https://historiskekort.dk/>

FILTRÉR PÅ SØGNING

vejle

Søg via kort

Dækningsområde

▼ Kortgrupper

▼ Kortværker

▼ Gældende

▼ Målestok

▼ Koordinater

vejle

299 Resultater

Mulstil

Sorter efter: gældendefra

Voer, Hads, Nim og B...

1777 - 1827

Kortgruppe: aeldretopograf

Kortværk: Videnskaberne

Dækningsomr: Danmark

Målestok: 1:20000

Bjerre, Nørvang og H...

1777 - 1827

Kortgruppe: aeldretopograf

Kortværk: Videnskaberne

Dækningsomr: Danmark

Målestok: 1:20000

Elbo, Brusk, Nørre T...

1778 - 1828

Kortgruppe: aeldretopograf

Kortværk: Videnskaberne

Dækningsomr: Danmark

Målestok: 1:20000

Tørrild, Jerlev, Ans...

1779 - 1829

Kortgruppe: aeldretopograf

Kortværk: Videnskaberne

Dækningsomr: Danmark

Målestok: 1:20000

HVOR KAN DU FINDE DE HISTORISKE KORT?

- Placerede kort (geo-refererede kort)
- Skannede kort:
 - <https://historiskekort.dk/>
 - <https://rex.kb.dk>

vejle

AVANCERET SØGNING

Alle

Bøger

Artikler

Tidsskrifter

Afhandlinger

Specialer

Billeder

Se flere

Log ind for at bestille, få online adgang, gemme søgninger m.m.

LOGIN

LUK

Afgræns resultat

Aktive filtre:

Kort ×

Elektroniske materialer ×

Open Access ×

Husk alle filtre

Fjern filtre

0 valgt SIDE 1 1-50 af 93 Resultater

Personaliser

1

KORT

Situationsplan over Vejle - Vandel Banen

1897

OPEN ACCESS

Tilgængelig online

HVOR KAN DU FINDE DE HISTORISKE KORT?

- Placerede kort (geo-refererede kort)
- Skannede kort:
 - <https://historiskekort.dk/>
 - <https://rex.kb.dk>
 - <https://www.hedeselskabet.dk/draenkort> og https://www.landbrugsinfo.dk/basis/2/4/c/miljotiltag_dranprojekter_pa_din_ejendom
- Fysiske kort:
 - Rigsarkivet og lokalarkiver

HVOR KAN DU FINDE DE HISTORISKE KORT?

- Placerede kort (geo-refererede kort)
- Skannede kort
- Fysiske kort
- Vektorbaserede historiske kort:
 - Eneste landsdækkende: Videnskabernes Selskabs trykte kort 1768-1805
<https://geoforum.dk/organisation/netvaerk/historiskgisoggeodata/>
 - Flere lokale vektoriseringer, f.eks. af original-1 og målebordsblade

KONKLUSION

- At anvende historiske kort er ikke raketvidenskab, men...
- Det er et "håndværk" med mange kringelkroge
- Husk at læse lidt i "Kort som kilde"
- Der er arkitekt- og konsulentfirmaer, der arbejder med det, men ved de mere end jer?
- Spørg jeres lokale arkæologiske museum om hjælp!

Peder Dam (pda@odense.dk)

Spørgsmål? Diskussion?